

DOCUMENTA PRAGENSIA
XXIV

Řídí Václav Ledvinka a Jiří Pešek

ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

28722

MĚSTO A VODA

PRAHA, MĚSTO U VODY

Sborník příspěvků z 22. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy,
uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd
Univerzity Karlovy ve dnech 7. a 8. října 2003 v Clam-Gallasově paláci v Praze

Sestavili Olga Fejtová, Václav Ledvinka a Jiří Pešek

SCRIPTORIVM

Praha 2005

OBSAH

Ilustrace na obálce a na s. 508–523 jsou reprodukovány s laskavým svolením Mgr. Josefa Lady mladšího.

<i>Jiří Pešek, Praha, město u vody</i>	7
<i>Eva Semotanová, Proměny holešovického meandru na mapách a plánech</i>	13
<i>Petr Starec, Od Muráni nad obecní strouhou k hotelu na Alšově nábřeží. Jedna z proměn staroměstského břehu ve světle archeologického a environmentálního výzkumu</i>	27
<i>Petr Starec, Z příspěvků archeologie ke studiu vodních poměrů v historickém jádru Prahy (Diskusní příspěvek)</i>	39
<i>Eva Bílková, Plány Vltavy v Praze do konce 18. století.....</i>	47
<i>Ždeněk Dragoun, Středověké studně z pohledu archeologa</i>	59
<i>Jaroslav Jásek, Voda pitná, užitková a odpadní v Praze</i>	71
<i>Albrecht Hoffmann, Städtische Wassertürme der Renaissancezeit. Ihre Aufgabe und Technik</i>	85
<i>Piotr Oliński, Wylewy Wisły w ziemi chełmińskiej w XV–XVIII w. w świetle źródeł narracyjnych.....</i>	95
<i>Eva Dvořáková – Jiří Merta, Vodní kolo – motor středověku.....</i>	111
<i>Libor Elleder, Historie zaznamenávání vodních stavů na Vltavě v Praze. K 50 letům trvání Českého hydrometeorologického ústavu a nadcházejícímu 130. výročí české hydrologické služby</i>	123
<i>Edmund Kizik, Brudna woda, polscy flisacy? Epidemia cholery w Gdańsku w 1831 r.</i>	161
<i>Antal András Deák, Hochwasserschutzalternativen entlang der Theiss in Ungarn und Umweltschutzbewegungen</i>	177
<i>Ondřej Bastl, Zásobování ústředních jatek vodou.....</i>	189
<i>Robert Kola – Leszek Kotlewski – Krzysztof Mikulski, Źródła pozyskiwania wody i jej wykorzystanie w produkcji rzemiosł toruńskich w XIV–XVIII wieku</i>	207
<i>Adam Szweda, Rzeki i przeprawy rzeczne w traktatach państwowych między Polską a zakonem krzyżackim w I połowie XV wieku. Zarys problematyki</i>	217
<i>Waldemar Rozynkowski, Św. Barbara – święta „od wody”. O patrociniach św. Barbary w średniowiecznej Polsce.....</i>	231
<i>Silvia Pavličová, Úřad mostu pražského a jeho nejstarší písemný doklad</i>	243

Odpovědný redaktor: Václav Ledvinka

© Archiv hlavního města Prahy, 2005

ISBN 80-86852-08-3 (Archiv hl. m. Prahy)

ISBN 80-86197-67-0 (Scriptorium)

ISSN 0231-7443

<i>Michaela Hrubá</i> , Pstruzi na císařský stůl Rudolfa II. Spor o pstruhové vody na mělnickém panství.....	251
<i>Jan Schwallier</i> , Pardubice – voda jako obranný prvek.....	259
<i>Marie Macková</i> , Voda v lidském obydlí – vnímání hranice nezbytnosti a komfortu ve druhé polovině 19. století.....	267
<i>Šárka Firoušková</i> , Památky zdravotní techniky v různých typech domácností a budov – historický vývoj hygienického mobiliáře ...	277
<i>Urszula Sowina</i> , Zaopatrzenie miast w wodę w XV–XVI wieku. Wybrane problemy	291
<i>Bogusław Dybaś</i> , Próby modernizacji mostu na Wiśle w Toruniu w czasach nowożytnych	317
<i>Dagmara Fleming</i> , Stan sanitarny Warszawy na przełomie XIX i XX wieku w świetle powieści Lalka i Kronik Bolesława Prusa ...	329
<i>Miloslava Melanová</i> , Spoutaná voda místem městské rekreace a zábavy. Voda v průmyslových oblastech v 19. a na počátku 20. století	341
<i>Blanka Soukupová</i> , Spolek Vltavan – společenství lidí od vody. K otázce tradice a diskontinuity ve 20. století	355
<i>Tomáš Jelínek</i> , Počátky moderních vodních sportů v Praze	375
<i>Miroslav Kolka</i> , Trasování, funkce a údržba vodovodu v Bělé pod Bezdězem od roku 1502 do konce 17. století	385
<i>Lukáš Fasora</i> , Brněnský vodovod z Březové a jeho význam pro modernizaci města (1880–1914)	405
<i>Martin Šindl</i> , Protiklady stok a studní v poddanských městech jihozápadní Moravy	415
<i>Ludmila Hlaváčková</i> , Vltava a záchrana zdánlivě mrtvých	433
<i>Jiří Koumar</i> , „Martin Kapr ujal grunt“. Postavení poddanských rybářů na mělnickém panství v raném novověku	439
<i>Pavla Státníková</i> , Počátky systematické ochrany před povodněmi v Praze. Poznámky k historii pražských povodní	455
<i>Jaroslav Douša</i> , Povodně v minulosti Plzně a několik poznámek k záplavám v Praze	493
<i>Jaroslav Jásek</i> , Reklama na moderní zásobování vodou	505
Zusammenfassung (<i>Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek</i>)	525

JIŘÍ PEŠEK

PRAHA, MĚSTO U VODY

Praha zažila v roce 2002 zničující – tisíciletou – povodeň. Organizovat výroční konferenci k tématu „město a voda“ by se proto mohlo zdát být poněkud konjunkturální záležitostí bez hlubšího zdůvodnění. Tématu velkých povodní jsme ale věnovali pozornost již jednou, na konferenci o městu a katastrofách, a proto se k němu nemusíme vracet, už vůbec ne v deskriptivní podobě.

To, o co nám jde tentokrát, je pokus uchopit mnohem širší téma života města u vody a s vodou, kolem vody, přes vodu, díky vodě i navzdory vodě, pojednat o problémech nedostatku (dobré) vody i o tisícileté snaze zbavit se vody přebývající či závadné.

Žádné lidské sídliště a již vůbec ne velkoměsto, jímž Praha byla prakticky vždy, od počátku své aglomerační existence, přinejmenším ve středoevropském měřítku, nemohlo a nemůže existovat bez vody. Prognózy, že války tohoto století již nebudou vedeny o ropu, nýbrž o vodu, by nám mohly posloužit jako **podnět k otázce, kolik vody vlastně člověk – a to člověk v kontextu té které doby a toho kterého, dobově podmíněného zázemí s provozně nutnými hospodářskými zvířaty – minimálně nutně spotřebovával**. Byl stavebně urbanistický rozvoj Prahy někdy limitován dostatkem vody? A jak tomu bylo u jiných velkých měst?

Návazné otázky znějí, jak kvalitní ona voda musela být, kolik, jakým způsobem a jak dlouho ji obyvatelé Prahy dokázali skladovat v domácnosti a bylo-li vodní hospodářství středověku a raného novověku vázáno právními předpisy. Kdo a od které doby byl v Praze nebo ve městech obecně oprávněn individuální spotřebu vody regulovat? A bylo to vůbec možno určit? Bylo onu spotřebu možno nějak regulovat? Kolik cenné vody se ztrácelo v cisternách, při rozvodu dřevěnými rourami nebo v provozu kašen? A kdy začala být potřeba hospodárnosti nakládání s vodou vlastně reflektována? Jak velké

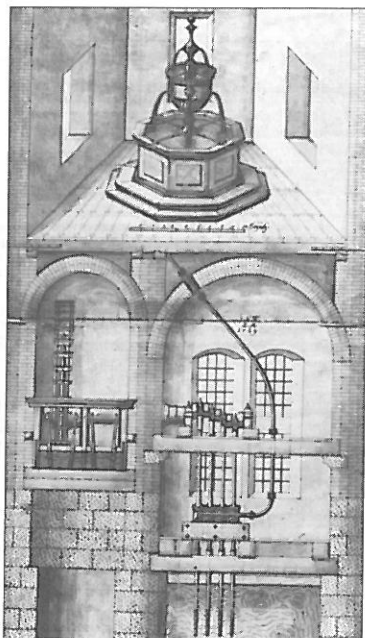
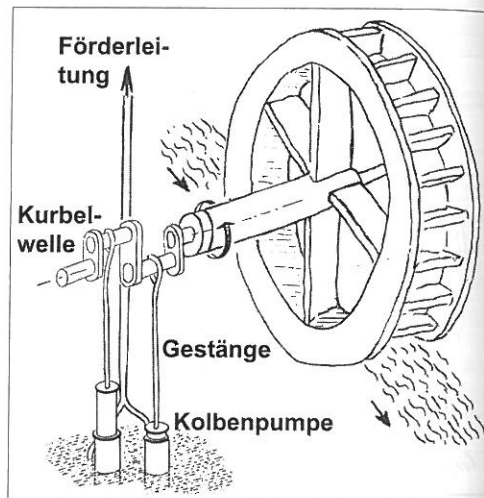
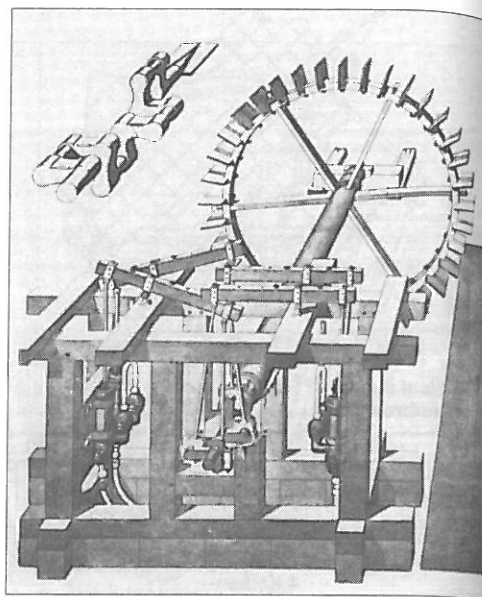

Abb. 7: Hebewerke mit Kurbelwelle

oben links:
Kohlenstadelwerk in Ulm (Stand 1729)
mit 4-fach gekröpfter Kurbelwelle
und 4 in einer Reihe angeordneten
Kolbenpumpen

oben rechts:
Almosenmühlwerk in Nürnberg
(Stand vor 1773) mit 4-fach gekröpfter
Kurbelwelle und 4 Waagebalken
sowie 4 paarweise angeordneten
Kolbenpumpen

rechts:
Schemaskizze mit 2-fach gekröpfter
Kurbelwelle und 2 Kolbenpumpen

Die Abbildungen stammen aus dem Bildarchiv des Verfassers.

PIOTR OLIŃSKI

WYLEWY WISŁY W ZIEMI CHEŁMIŃSKIEJ W XV-XVIII W. W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ NARRACYJNYCH

Ziemia chełmińska stanowiła region wyodrębniony naturalnymi granicami. Większą część tych granic wytyczały rzeki – od zachodu Wisła, od północy rzeka Osa, od południowego-wschodu Drwęca. Rzeki były więc istotnymi czynnikami określającymi zasiedlenie obszaru a stan wody w rzekach miał zasadniczy wpływ na życie mieszkańców ziemi chełmińskiej osiedlonych w miejscowościach bezpośrednio przy nich położonych.

Przede wszystkim Wisła była ważnym, w przypadku przewożenia niektórych towarów, jak drewno, czy zboże, podstawowym szlakiem komunikacyjnym. Zbyt niski stan wody w Wiśle powodował znaczne utrudnienia w handlu, w sytuacjach skrajnych wręcz jego zamarcie. Zjawiskiem normalnym było zamieranie tego szlaku komunikacyjnego w okresie zimowym, gdy rzeka pokrywała się lodem. Wykorzystywano jednak do celów transportowych wszelkie odwilże w miesiącach zimowych.

Szczególne obawy wzbudzało podnoszenie się poziomu wody w Wiśle, co wiązało się z groźbą powodzi. W wiekach XV–XVIII powodzi o szczególnie dużym zasięgu i poważnych skutkach było kilkanaście, z czego kilka miało przebieg szczególnie groźny. Prawie każda generacja żyjąca w tym regionie przeżyła taki kataklizm. Do owych kilkunastu większych powodzi doliczyć można kilkadziesiąt powodzi o mniejszym zasięgu, ograniczającym się do terenów położonych przy samej Wiśle na terenach zalewowych. Nad Wisłą było położone największe miasto regionu – Toruń, również nad Wisłą rozwinęło się największe miasto w północnej części ziemi chełmińskiej – Grudziądz.

Powódzie w okolicach Torunia, a zwłaszcza w jego posiadłościach położonych w znacznej części na żyzniejszych glebach przywiślanych

są zdecydowanie najczęściej opisywane w źródłach, przy czym w przypadku Torunia tylko przedmieścia położone od strony Wisły oraz fragmenty niektórych ulic były zagrożone. W odniesieniu do okolic Torunia wykorzystane zostały przede wszystkim źródła o charakterze narracyjnym, kroniki miejskie z XVI, XVII i XVIII wieku. Niewiele informacji na temat powodzi znalazło się w protokołach z posiedzeń rady miejskiej Torunia.¹

Inaczej jest w przypadku Grudziądza i okolic tego miasta. Grudziądz jest położony na wzniesieniu, w związku z czym powódzie nie stanowiły dlań zagrożenia. Miasto to miało raczej spore problemy z zaopatrzeniem w wodę. W odniesieniu do okolic miasta Grudziądza dysponujemy bardzo ograniczoną podstawą źródłową. Archiwalia grudziądzkie uległy w znacznej części zniszczeniu. Tym samym w przypadku okolicznych wsi położonych nad Wisłą trudno zebrać więcej danych dotyczących zagrożenia ze strony Wisły. Wiadomo nieco o przerwaniu wałów i zalewaniu pól poza granicami ziemi chełmińskiej po drugiej stronie Wisły na wysokości Grudziądza i okolic. W 1565 r. doszło do przerwania wału w Bratwinie, w latach 1635, 1651, 1663, 1708, 1713 w Dragaczu, w 1736 w Sartawicach, w 1765 w Zajączkowie i w 1772 ponownie w Sartawicach.²

Również w przypadku miejscowości położonych nad Drwęcą, w tym miasta Golubia po prawej stronie rzeki, źródła nie dają zbyt wielu bezpośrednich informacji o interesujących nas zagrożeniach powodziowych, chociaż w przypadku tego miasta podstawa źródłowa jest zdecydowanie bogatsza aniżeli w przypadku Grudziądza. Osadnictwo przy północnej granicy nad rzeką Osą było najsłabiej rozwinięte. Inne miasta ziemi chełmińskiej położone dalej od rzek nie były zagrożone przez wylewy rzek.

Poniżej uwzględnione zostały powódzie na obszarach przywiślańskich w okolicach Torunia do połowy XVIII w. Od 1760 r. były już w Toruniu w miarę systematycznie prowadzone pomiary stanu wody

¹ Pominięte zostało zagadnienie skutków gospodarczych powodzi, co wymaga oddzielnych studiów powiązanych z badaniami nad całością gospodarki tych obszarów. Zaznaczmy, że szczególnie w przypadku posiadłości wiejskich miasta Torunia dysponujemy dla tego zagadnienia bogatymi źródłami przechowywanymi w Archiwum Państwowym w Toruniu.

² *Ż. Ludkiewicz*, Osady holenderskie na nizinie sartawicko-nowskiej, Toruń 1934, s. 19.

w Wiśle. Daje to pełny obraz stanu Wisły po dzień dzisiejszy, a jednocześnie wymaga innych metod badawczych opartych na analizie danych o charakterze statystycznym. Badania takie przeprowadziła ostatnio Anna Tomczak i Jerzy Makowski.³ W przypadku okresu wcześniejszego źródła pozwoliły na ustalenie 14 wielkich powodzi, których zasięg obejmowały znaczne obszary wiejskie położone w pobliżu Wisły, a także przedmieścia toruńskie, a nawet części niektórych ulic Starego i Nowego Miasta. W XV wieku powódź taka miała miejsce w 1465 r., w wieku XVI – w 1534, 1570, 1584 i 1593 r., w wieku XVII – w 1611, 1628 i 1673 r., zaś w I połowie XVIII w. w 1719, 1729, 1736, 1740, 1744 i 1745 r. Zauważalna jest znaczna dysproporcja w liczbie powodzi w XV wieku i w wiekach pozostałych. Należy więc postawić pytanie, czy taka różnica rzeczywiście miała miejsce, czy też wynika to z podstawy źródłowej, którą mamy do dyspozycji. Zwraca zwłaszcza uwagę zdecydowana przewaga większych powodzi w I połowie XVIII w.

Pierwsza z powodzi z roku 1465 dokładniej znana jest z protokołów z posiedzeń rady miejskiej Torunia zachowanych jednak dopiero w nowożytnych odpisach. W protokołach rady znalazł się stonkowo szczegółowy opis zasięgu powodzi w mieście, jak i po lewej stronie Wisły. Powódź zaczęła się 2 lutego i trwała do połowy kwietnia. Woda dostała się w mieście do Bramy Mostowej, do izb nad potokiem (Bachstuben) i do zabudowań klasztornych benedyktynek. Na wodzie był jeszcze lód. Do rozlewu musiało więc dojść w okresie odwilży w początkach lutego, po czym nadeszły znów mrozy. Rozpadł się mur koło szpitala Ducha Św. i tamtejsza rzeźnia (tzw. Kuttel Hoff). Szczególnie ucierpiał Dybów i resztki miasta położonego jeszcze do 1460 r. po drugiej stronie Wisły naprzeciwko Torunia. Most i ogrodzenia przy zamku dybowskiemu zostały zniszczone. Mieszkańcy musieli opuścić miasto. Uległy zniszczeniu 24 domy, zniszczony został również młyn.⁴ Podobny zapis oparty na tych

³ *J. Makowski – A. Tomczak*, Stany wody Wisły w Toruniu w świetle pomiarów z ostatnich dwóch stuleci, Toruń 2002.

⁴ Thorner Denkwürdigkeiten von 1345–1547. Hrsg. A. Voigt, Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst 13, 1904, s. 104: „In diesem Jahre umb Weynachten und sonderlich circa Festum purificat[ionis] S. Mariae bis auf Ostern hat sich die Weichsel ergossen, das Wasser lief zum Fehrthor mit dem Eyce, in alle BadtStuben an der Weichsel und in die Kirche

protokołach pochodzi również z XVII-wiecznego źródła, jakim są zapiski rocznikarskie Jakuba Mollera. Zapis ten jest bogatszy o informację o wydaniu przez miasto po powodzi 3000 grzywien, które jednak nie starczyły na naprawienie wszystkich szkód.⁵ W XVII-wiecznej kronice fizyka miejskiego Segera zapisano tylko, że powódź z tego roku poczyniła wielkie szkody.⁶

O następnej wielkiej powodzi, która miała miejsce w 1534 r. wiadomo tylko, że woda sięgnęła murów miejskich.⁷ Można założyć, że woda musiała zalać również tereny nizinne nad Wisłą.

Kolejna szczególnie potężna powódź miała miejsce w 1570 r. W kronice Segera także w tym przypadku bardzo treściwie opisano jej przebieg. Powódź zaczęła się 18 lutego. Seger zaznaczył, że podnosząca się woda w Wiśle doszła do murów miejskich, a dodatkowo podał, że słąd zgromadzony przez piwowarów w okolicach młyna zamkowego został zalany.⁸ Daje to wyobrażenie o zasięgu powodzi

in das Jungfern Kloster wie auch in alle Keller; an Schiffen und Gebauden hat es großen Schaden gethan, die Stadtmauer hinter dem Spital zum heiligen Geist fiel umb, der Kuttelhof wurde gantz umbgeworfen. Zu Dibow musten alle Leute aus der Stadt weichen, die Brucke vor dem Schlosse gantz zerrissen und theils davon weggeschwommen, in der Stadt fielen durch das Wasser XXIIII Hauser ein und that daselbst uberaus großen Schaden.“

⁵ Archiwum Państwowe w Toruniu, Zapiski rocznikarskie Jakuba Mollera, Kat. II, XIII-28, k. 150v: „1465, In diesem Jahre am Tage Purificationis Mariae hat sich die Weisel gewaltig ergossen, so daß bey Menschen Gedachtnuss ein grosser Wasser alhie zu Thorn gewesen, und hat gestanden bis zu Ostern es floß zum Brucken Thorm ein, in die Bachstuben, an der Weisel, in das Jungfrauen Kloster, in ihre Küchen und Keller, und zwey gleichwol mit Eyse etliche Wochen, hat großen Schaden gethan, an den Kahnen, Gebawden, und an der Stadtmauer die fiel umb hinter dem Spital zum Heilig Geiste, der Kuttel Hoff wardt gantz umbgeworfen, die Fische Postey fürtn das Eis hinwegk, und reiß sie aus zu Dibaw musten alle Leute aus der Stadt weichen, die Brucke vor dem Schloßen und alle Zeüme rieß es gar umb, auch in der Stadt bey 24 Häuser umbfielen, dermaßer Muhlen wurden gar zu brochen, und thet das Wasser grossen Schaden den die Stat mit 3000 Mr nicht wirdt ausrichten, etliche weinen des Anno 1466 sey geschen“.

⁶ Archiwum Państwowe w Toruniu, Seger Phys. ord. Thorun., Thorner Chronik 1231–1687, Kat. II, XIII-31, s. 113: „1465, ...die Weichsel großen Schaden gethan...“ (bez daty dziennej).

⁷ Archiwum Państwowe w Toruniu, Chronik 1213–1687, Kat. II, XIII-10, s. 112: „...ist das Wasser bis in die Stadt groß gewesen.“

⁸ Archiwum Państwowe w Toruniu, Seger Phys. ord. Thorun., Thorner Chronik 1231–1687, Kat. II, XIII-31, s. 194: „1570, d. 18 Febr. ...wuchs die Weissel

na terenie miasta. Dokładniejszy opis znalazł się w kronice Zerneckiego z początków XVIII w. Początek fali powodziowej Zerneckie określił nieco dokładniej, na wieczór 18 lutego. Woda wpłynęła do Bramy Mostowej osiągając poziom kilku łokci. Bez wątplenia była to dosyć gwałtowna kulminacja fali powodziowej. Zniszczeniu uległ most, którego filary zostały wyrwane z ziemi. Nieco dokładniej w porównaniu z kroniką Segera zostały opisane okoliczności zalania słądu piwowarów. Stało się to w związku z wylaniem się wód strugi płynącej przez Toruń. Wylanie wód strugi zalało też jakieś pomieszczenia szpitala, gdzie utonęła jedna ze staruszek.⁹

O kolejnej powodzi z 1584 r. informuje kronika Segera i Wawrzyńca Bartzcka. W obu źródłach wspomniano o niej jako o jednej z największych, jakich doznało miasto. Wzmianki te jednak znalazły się przy okazji opisu innej powodzi z roku 1611.¹⁰ Dokładniejszych opisów powodzi z 1584 r. nie udało się w czasie dotychczasowej kwerendy źródłowej odnaleźć.

W 1593 r. doszło do powodzi w miesiącach letnich. Informacja o niej zachowała się w kronice Konrada Möllera. Woda wiślana wylała czyniąc wiele szkód. Do powodzi doszło w tym czasie również w innych miastach, jak np. we Wrocławiu, o czym informacje napływały do Torunia.¹¹

dergestaltd das sie biß in die Stadt stieg, auch Brauern das Maltz in der Schloß Mühl ersauffte.“ Archiwum Państwowe w Toruniu, Chronik 1213–1687, Kat. II, XIII-10, s. 111: „1570. ...ist das Wasser in die Stadt gestigen.“

⁹ J. H. Zerneck, *Historiae Thorunensis naufrage tabulae oder Kern der Thornischen Chronicke welchen von 1231sten biss an das 1711te Jahr, Thorn 1711, s. 122: r. 1570: „Den 18 Febr. Sonnabends vor Reminiscere ist das Weichsel-Wasser so groß worden, daß es oben etliche Ellen hoch in das Fehr-Thor gelauffen die Brücke weggenommen und ein Joch darüber noch vielmahls gefahren aus dem Grunde hinweg gerissen: So ist auch die Bach so hoch aufgeschwollen gewesen, daß selbte etliche Mütterchen im Hospital ersauffet die Mühlen unbrauchbar gemacht und denen Brauern viel Maltz verdorben.“*

¹⁰ Archiwum Państwowe w Toruniu, Seger Phys. ord. Thorun., Thorner Chronik 1231–1687, Kat. II, XIII-31, s. 219; Archiwum Państwowe w Toruniu, Memoranda Thorunens. Laurentio Bartzck not., Kat. II, XIV-25, s. 13.

¹¹ Archiwum Państwowe w Toruniu, Annaly Konrada Möllera, Kat. II, XIII-12, s. 47: „10–16 July 1593: Umb diese Zeit hatt sich das Wasser in dem Weissel Strom sehr ergossen, hin und widder grossen Schaden gethan. Also auch den 7 July zu Breslaw und der gantzen Gegend an der Oderr.“

Kolejną powodzią o szerokim zasięgu była powódź z 1611 r. Seger podał, że rozpoczęła się ona 12 stycznia, trwała do 27 lutego i zalała przede wszystkim wioski holenderskie na nizinie przywiślanej.¹² O konsekwencjach dla samego miasta nie wspominał, porównał ją jednak do powodzi z roku 1570 i 1584.¹³ W księdze założonej przez Wawrzyńca Bartzka początek powodzi został wydatowany na targ Trzech Króli, a więc na 6 stycznia, co różni się w stosunku do daty podanej w kronice Segera. Do informacji o zalaniu wiosek holenderskich oraz porównaniu skali powodzi do powodzi z 1570 i 1584 roku doszła jeszcze informacja o uszkodzeniach obu mostów – niemieckiego od strony Torunia do Kępy Bazarowej na Wiśle i polskiego prowadzącego od Kępy Bazarowej na zachodnią część Wisły.¹⁴

W 1628 r. doszło do wylewów letnich. Spowodowane one były szczególnie wilgotnym latem. Ciągłe deszcze panowały już od maja tego roku, o czym informuje jedna z XVII-wiecznych kronik.¹⁵ Trwały

¹² W tym przypadku pisarz miał na myśli ogólnie wioski położone nad Wisłą, które w przeważającej części należały do osadników menonickich; R. Heuer, Die Holländerdörfer in der Weichselniederung um Thorn, Mitteilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn 42, 1934, s. 122–155; K. Mężyński, O menonitach w Polsce, Rocznik Gdański 19–20, 1961, s. 213–214.

¹³ Archiwum Państwowe w Toruniu, Seger Phys. ord. Thorun., Thorner Chronik 1231–1687, Kat. II, XIII-31, s. 219: „1611, Dieses Jahr hat das Wasser vom 12 Jan. bis 27 Febr. also zugenommen, daß es alle die Holländer in der Niederung überschwemmet. Anno 1570 und 1584 ist zu der Zeit auch groß Wasser gewesen.“

¹⁴ Archiwum Państwowe w Toruniu, Memoranda Thorunens. Laurentio Bartzka not., Kat. II, XIV-25, s. 13: „Anno 1611, im 3 Könige Markt ist das Wasser in der Weissel so groß worden, daß die gantze Nidrigung, da die Holländ[er] wohnen, beschwemmet ist u[nd] ist an beyd[en] Brüken großer Schade gescheh[en] A[nn]o 1570, 1584, ist zu der Zeit auch groß Wasser gewesen.“

¹⁵ Archiwum Państwowe w Toruniu, Chronik 1213–1687, Kat. II, XIII-10, s. 58–59: „1628, d. 22 May hatt unaufhörens angefangen zu Regnen ausgenommen etliche Tage im Junio, Julio und Augusto grose gewaltige Regens mit Sturm Winden und Platzregen in die 12 Wochen geregnet, also daß groß gewesen kommen die Nidrigung verseutet an Wiesen und Ekern grosen Schaden gethan und große Theurung gebracht.“ O wilgotnym lecie informują również inne kroniki XVII-wieczne; Archiwum Państwowe w Toruniu, Kronika miasta Torunia 1231–1655, Kat. II, XIII-85, s. 108: „In diesem 1628 Jahr ist den gantzen Sommer über sents groser Regen gefallen, der daß Getreude auff dem Lande gantz verdorben, und ein ungewöhnlich Waser auff der Weichsel verursachte, hernach war auch ein sehr weicher Winter darauff ein grose Theurung entstanden.“

one przez czerwiec, lipiec i sierpień. Informacja o tej powodzi zachowała się również w kronice Zerneckego z początków XVIII w., gdzie podano, że w efekcie tych deszczów w lipcu wylała Wisła niszcząc most i czyniąc duże szkody w wioskach na nizinach przywiślanych.¹⁶

Do kolejnej powodzi, która została zaliczona do najcięższych w historii mieszkańców Torunia i jego okolic, należy powódź z 1673 r. W odniesieniu do tej powodzi w kronice Segera znalazło się zdecydowanie więcej informacji aniżeli w kronice Zerneckego. Seger odnotował nagłe zwiększenie poziomu wody wieczorem 10 marca, co spowodowało łamanie lodów na rzece, a w efekcie zniszczenie w nocy zarówno mostu niemieckiego, jak i polskiego. Zachowała się tylko budka celna. Woda w Bramie Mostowej stanęła na poziomie 1 1/2 łokcia. Wodą została zakryta cała Kępa Bazarowa na Wiśle. Zalane też zostały obszary nizinne przy Wiśle. Woda wraz z lodem osiągnęła obszary do wzniesienia. Utonęło wiele sztuk bydła, zatopionych zostało wiele pól. Odnotowane zostało zniszczenie przez lód wielu łodzi przycumowanych na Wiśle. Chałupki przy mostkach cumowniczych, jak i na Żabieńcu zostały zniszczone. Wiele strat ponieśli farbiarze.¹⁷ Opis Zerneckego jest zdecydowanie skromniejszy, poza tym zawiera istotne różnice. Wynika z niego, że główna fala powodziowa nadeszła 20–21 marca. 20 marca zostały zniszczone mosty, zaś 21 marca

¹⁶ J. H. Zerneck, Historiae Thorunensis naufrage tabulae, s. 229: „1628. Bey heurigem nassen Sommer ist das Wasser in der Weichsel so hoch auffgeschwollen, daß dadurch im Julio die hiesige Brücke und Niedrigungs-Dorffschafften gar einen grossen Schaden empfangen und als darauff ein sehr weicher Winter erfolgte entstand alhier eine ziemliche Theurung.“

¹⁷ Archiwum Państwowe w Toruniu, Seger Phys. ord. Thorun., Thorner Chronik 1231–1687, Kat. II, XIII-31 s. 466: „1673, d. 10 Mart. ward gegen Abend das Wasser plötzlich über allemaßen hoch, rückte das Eys, und nahm also in der Nacht mit höchster Violenz der ganze Brücke, auf beyden Seiten samb den hengenden Wercken hinweg, die Zohl Bude blieb kaum bestehen, und stand das Wasser bey 1 1/2 Ellen hoch im Brücken Thor. Viel Kahne worden durchs Eys zu nicht gemacht, die Färber litten große Noht, die Chaluppen bey der Schiffbrücken wie auch auf dem Szabiniec worden ruiniret und von den Kahnen umbgeworfen, der ganze Bazar oder Werder worüber schwommen, und sahe man davon nichts als die große Schanze die Pollnische Brücke muste auch fort, und gieng der Strom nebenst dem Eys dicht unter den Bergen. Weißwegen auch die ganze Niedrigung große Noht litte, von beyden Seiten, und vergieng viel Vich, geschah auch sonst ein großer Schaden.“

woda wlała się do Bramy Mostowej. Jak dodał Zernecke do miasta przez Bramę Mostową trzeba było wpływać łódkami.¹⁸

Porównywana do powodzi z 1673 r. była powódź, do której doszło w 1719 r. Opis tej powodzi zachował się w pamiętnikach ławnika toruńskiego Dawida Brauera. Nie podał on dokładnej daty jej początku. Wiadomo jednak, że doszło do niej również w czasie przedwiośnia. Woda sięgnęła do okien budki celnej i wlała się do Bramy Mostowej. Woda zniszczyła wielką metalową skrzynię w moście oraz cały tzw. „Zuckbrücke”. Szczególnie jednak ucierpieli ludzie zamieszkujący niziny przywiślane. Zostały zniszczone ich domy i pozostałe zabudowania. Straty były ogromne.¹⁹

Kolejna powódź miała miejsce w 1729 r. Doszło do niej w I połowie kwietnia. Woda zalała niziny, przy samym Toruniu zakryła mostki cumownicze i dom szyperski niszcząc go całkowicie 12 kwietnia.²⁰

Długotrwały charakter miała letnia powódź roku 1736. Jej przebieg jest znany dokładniej dzięki zapiskom Dawida Brauera. Powódź powstała w wyniku ciągłych opadów od 10 czerwca. Miesiąc był wyjątkowo chłodny. Obsiane pola już wówczas stanęły w wodzie.²¹ Pod

18 J. H. Zernecke, *Historiae Thorunensis naufrage tabulae*, s. 320: „1673 Im Monath Martio ist das Wasser in der Weichsel sehr groß gewesen und hat nicht nur den 20 dito das Eis und hiedurch die Brücke gänzlich gehoben sondern auch den 21 ins Brücken-Thor geflossen so daß man mit Kahnen dorten in die Stadt fahren müssen davon die Abzeichnung daselbst und auch an der Müntze annoch zu sehen sind.“

19 Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54, s. 77: „Anno 1719: Ginge im Vorjahr das Eis mit so Grose Wasser fort, daß es bis unter die Fenster der Zoll Bude reichste, zum Brücke-Thor einlieff und dem Wasser Anno 1673 gleich kam. Es ruinirte ein Stück von der Zwinger Mauer bey denen zwelff Stuben, den großen Eiskasten und gantze Zuckbrücke. In summa der Schaden war allenthalben sehr groß, und das Elend das Leute in denen Niedrigung unbeschreib[lich] so die Schneimmenden Häuser und Scheune Härh. darlegten.“

20 Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54, s. 379: „1729, 8–12 April. Das Weichsel Wasser kam in so starken Wachsthum, daß nicht allein alle Niedrigungs Dorffschafften unter Wasser kamen, sondern dasselbe überschwemte auch die Schiffbrücke bis an das Schipperhauß den 12 dieses [Monats] kam es ins fallen.“

21 Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 665: „10 – 20 Juny 1736. Medio Juny hatten wir starken Regen, der ohne Hagel nicht gewesen, weil sich solche Kälte spühren lassen als immer im Herbst seyn mag, dadurch die Saafelder mit Wasser angelauffen und sehr entsettel worden, sehr wenig können sich rühren, daß das Winter Getreyde gutt stehe, worüber von allen Orthen Klagen einkommen.“

koniec czerwca i w początkach lipca deszcz padał bez przerwy 3 dni i noc. W efekcie poziom wody w Wiśle podniósł się już na tyle, że zakrywał pomosty cumownicze.²² Zalane już były pola położone na nizinach przywiślanych. Zboża zostały całkowicie zniszczone.²³ W następnych dniach poziom wody wciąż się podnosił. 9 lipca przejazd przez polski most był już bardzo utrudniony. Powyrywane przez płynącą wodę drzewa i zabrane przez prąd rzeki gałęzie zaczęły zagrażać toruńskim mostom. Powódź spowodowała też ofiary w ludziach. Oprócz Wisły zagrożenie stanowiły mniejsze ciekiki wodne. Młyny musiały zaprzestać pracy. Zniszczone zostały niektóre towary, jak np. sól przywieziona z Polski i przechowywana na zamku. Poziom wody w rzece Drwęcy uniemożliwiał wykorzystywanie promu. Woda zaczęła opadać 12 lipca, jednak burze z dużymi opadami znowu zahamowały spadek poziomu wód.²⁴ Podobnie było 20 lipca, gdy woda

22 Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 667: „2 Julius 1736. Das Ende des Juny und der Anfang des July ist sehr naß, weil ein starker Regen fast 3 Tag und Nacht angehalten, welcher das Wasser in der Weichsel so sehr vermehert, daß es die Schiffbrücke dato zuüberschwämen angefangen, und ist noch größer zuvermuthen. Die Niedrigung[en] leyd[en] dadurch großer Noth, weil alles unter Wasser gesetzt wird. Im Elbingschen Werder ist alles so sehr überschwemmet, daß nur noch die Ahren vom Getreyde zusehen sind, viel Vieh soll auch versoffen seyn.“

23 Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 667, s. 668: „6 Julius 1736. Das Weichsel Wasser ist noch täg[ich] im wachsen, welches den Landtmann in der Niedrigung sehr betrübet, weil das Wasser zu lang auff dem Lande stehen bleibet, wodurch das Getreyde und Wiesen gantz vernichtet werden.“

24 Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 669: „9 Julius 1736. Das Wasser in der Weichsel ist noch in beständigem wachsen, welches bereits die Auff- und Abfahrt der Pohlischen Brücken verhindert, daher auch keiner ohne Gefahr darüber zu wagen kommen kan, der starke Strom so große aus der Erden mit Wurtzen und Ästen ausgerißene Bäume mit sich führet, dräuet uff die Felder umbzureißen, deswegen die Löbl[iche] Brücken Deputation umb Balken und Bahlen zu salviren, sich resolviret dieselbe abzunehmen. Zeithero hat man gesehen drey Körper von Menschen vorbey schwimmen, zuweilen läset sich auch einiger Hauß Rath im Wasser finden, daher zu schließen, daß auch Häuser von der Fluth hingerißen werden. Auff den Höchten ist auch Klagens genug, Felder und Wiesen sind von dem fast täg[ichen] Regen gantz angefüllet, Bäche und Fluße so starck angelauffen, daß die Wasser Mühlen fast nicht zugebrauchen, so das Elendt der Leute vermehret, weil sie ihr bißchen Korn zu Brodt nicht können gemahlen kriegen. Die Drewentz ist so starck überlauffen, daß der Prahm nicht mehr zugebrauchen, sondern Fußgänger auff Kahnchen können überbracht werden. Gott steure größerem Elendt.“

opadła o jeden łokieć, jednak ciągłe deszcze zahamowały dalsze zmniejszanie się poziomu wody.²⁵ Wkrótce nadeszły dni zdecydowanie cieplejsze i bezdeszczowe, woda zaczęła opadać. W ciągu 8 dni ładnej pogody woda opadła o 2 łokcie.²⁶ Brak dalszych wzmianek dotyczących powodzi pozwala przypuszczać, że powódź ustąpiła.

Dla mieszkańców nizin przywiślanych równie dotkliwa była powódź z 1740 r. Zaczęła się 4 kwietnia od przelamania lodów na Wiśle, które zresztą znacznie zniszczyły mosty. Silny prąd i lody spowodowały również wrywanie fragmentów ziemi z Kępy Bazarowej. Jednak znaczne przybieranie wody na Wiśle zaczęło się pod koniec kwietnia (zapiska znalazła się pod dniem 26 kwietnia). Zalane zostały mostki cumownicze. Większość miejscowości na obszarach nizinnych była zalana bądź otoczona wodą.²⁷

Poważne skutki miała również powódź z lata 1744 r. W 1744 r. panowała chłodna wiosna. W maju panowały niskie temperatury

²⁵ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 671: „20 Julius 1736. Unser Weichsel Wasser war bis dato eine Elle gefallen, heute aber fängt es wieder anzuwachsen, ist also wenig Hoffnung, daß die Niedrigung vom Wasser so bald dörfte befreiet werden, über zu mahlen da der tägl[iche] Regen noch ianner anhält. Reisende können nicht gnugsam klagen, wie schlim die Wege, welche von dem vielen Wasser fast unbrauchbar geworden.“

²⁶ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 672: „26–30 Julius 1736. Ob wir zwar bereits 8 Tage Gottlob gutt und Schönewetter haben, so ist doch zu jeder Manns der Wunderung die Zeit über das große Wasser etwas über zwey Ellen nur gefallen, und fällt tägl[ich] nur zu 2 a 3. Zoll.“ O warunkach pogodowych w 1736 r. zob. *P. Oliński*, Warunki pogodowe w Toruniu i okolicach w 1. połowie XVIII wieku w świetle źródeł narracyjnych, *Rocznik Toruński* 29, 2002, s. 69.

²⁷ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 803: „26 April 1740. Das Weichsel Wasser nimt tägl[ich] zu im wachsen, dermaaße, daß es nicht allein die Schiffbrücke, sondern auch der Stadt Niedrigungen gantz überschwemmet, wodurch der arme Landt Mann nach übersadenem ungewöhl[n]lichem Winter in ein neues Elendt, da er in Furchten seyn muß, das die Wintersaat gäntzl[ich] verderben möchte, gestürztet wird.“ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 804: „30 April 1740. Der arme Landt Mann ist an den meisten Orthen gantz trostlos in denen Niedrigungen ist er gantz mit Wasser umgeben auff der höchte ist Mangel an Futter und ohngeacht der späten Jahres Zeit, ists entweder Kalt Regen oder Schlagge und darbey öffener starcker Wind, daß also im Mangel der wärmde das Graß und Getreyde nicht aus der Erde kommen kann, das Vieh wird dadurch sehr Matt und abgezehret, daß die wenigsten nicht wissen, wie sie die Sommerfelder bestellen sollen.“

i niewielkie opady. Wyjątkowo deszczowym miesiącem był natomiast czerwiec, co powodowało zagrożenie powodzią. Lipiec był bardzo suchym miesiącem.²⁸ Jednak w połowie lipca woda w Wiśle wciąż przybierała zalewając łąki i pola obsiane w Nieszawce.²⁹ Sierpień był w przeważającej części chłodny i deszczowy. Powodowało to niszczenie zboża a rosnąca w Wiśle woda zalała leżące w pobliżu rzeki obszary nizinne.³⁰ W nocy z 22 na 23 sierpnia stan wody podniósł się o dwa łokcie.³¹ Został zalany polski most uniemożliwiając wyjazdy. Woda otoczyła sól umieszczoną w żupie przy zamku. Przewidywano, że jeśli poziom wody podniesie się jeszcze o jeden łokieć, zostanie ona zalana, dlatego podjęto akcję jej przetransportowania. Woda podnosiła się jeszcze 24 sierpnia, ale około południa wzrost poziomu

²⁸ *P. Oliński*, Warunki pogodowe w Toruniu i okolicach, s. 76–77.

²⁹ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 991: „18 July 1744. So naß der vorige Monath gewesen, so trocken und heiß ist dieser indes nimt das Wasser in der Weichsel, tägl[ich] mehr und mehr zu, daß es bereits auff Nieszewke auff die Wiesen und Saatfelder auszutretten anfängt.“

³⁰ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 996: „22 Augusty 1744. Der Aug[u]st hat bishero wenig angenehme Tage, welche meistentheil kalt und naß durch die öfteren Streiffregen sind, das Heu verdirbet dadurch an meisten und dem Getreyde bringet es auch wenig Nutzen, das Elend wird durch das starck anwachsende Weichsel Wasser umb ein ein großes vermehret, da alle in der Nähe uns liegende Niedrigungen unter Wasser gerathen, daher viele ihr Getreyde also einbringen, daß sie auff Kahnen anfahren, und nur die Ahren mit Sichel was mögl[ich] ist, abschneiden. Gegen Abend kam viel abzuhaueu Getreyde vorbey geschwommen, weil das Wasser noch immer zunimt.“

³¹ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 996: „23 Augusty 1744. Die vergangene Nacht und den Tag über ist das Wasser so starck gewachsen, daß es über 2 Ellen hoch zugenommen, dadurch der Weg nach der Pohlischen Brücke gantz unter Wasser kommen, daß man nicht mehr auffahren können, weil das Wasser bereits einige Bohlen davon weggeschwemmet, daher die Brücken Deputation einen Anfang zur Abnahme derselben machen müssen. Das Saltz auff jener Seite am Schloß in der Zuppe war umb und umb mit Wasser umgeben, und lag in Gefahr faß das Wasser noch eine Elle wüchse, es gantz von demselben verdorben wäre, deswegen miethete der Superintendent Vollmar von hiesigen Schipper 10 bis 12 Gefäßer, welche auff jene Seite herübergehen und das Saltz einladen musten, dafür solten sie von der Thonne aus und einzubringen haben 7 Gl., daß allen Thallen das Elend sehr groß, wo das Wasser hinkommen, seyn müste, ist leicht zu beurteilen, den nicht alleine viel abgemeget Getreyde, insonderheit große mit der Wurtzel ausgerißene Bäume vorbey schwimmen...“

wód zatrzymał się.³² Następnego dnia woda zaczęła opadać.³³ Z Silna położonego za rzeką Drwęcą przepędzono na skutek powodzi bydło. W Górsku naporu wody nie wytrzymała tama, w wyniku czego ostatnie nie zalane posiadłości miejskie na nizinach zostały zalane. Opadanie wody postępowało bardzo wolno.³⁴

Podobną skalę, a może nawet nieco większą, miała powódź z następnego 1745 r. Zaczęła się ona 27 marca w związku z puszczeniem lodu na Wiśle, w wyniku czego zostały w znacznym stopniu zniszczone oba mosty toruńskie.³⁵ W nocy woda osiągnęła poziom tak wysoki,

³² Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 997: „24 Augusty 1744. Die Nacht und den halben Tag wuchs das Wasser noch allmählich immer an bis umb den Mittag, da Gott den Wachsen staurete, und es in die Maaß setzte, da es bald NachMittag zufallen anfang, in des kam noch immer viel Brenholtz angeschwommen, welches sich alles an der Zugbrücke setzte, damit es nun dieselbe nicht gar ruiniren möchte, ward jederman freygegeben, solches aus zuziehen. Ein lebendiger Haase kam auch angeschwommen, welcher mit Stangen Todt geschlagen wurde.“

³³ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 997: „25 Augusty 1744. Das Wasser fällt bey wenigen Zollen ab, und da man mehrerer Gefahr entgangen zu seyn vermeynte, geschache es dennoch, daß einheraus fließendet starcker Baum auff das vierte Feld der Teutschen Brücke von der Kempe dermaassen hart anstieß, daß er dasselbe untriß und mit sich fortschwämmet. Die Fleischer haben ihr Mastvieh aus Stwolno nach der Stadt treiben müsten. In Gurschke hat der Dam durch die Nachlässigkeit der Bauren einen Riß bekommen, dadurch vollends alle der Stadt Niedrigung unter Wasser gesetzt worden.“

³⁴ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54a, s. 997-998: „27 Augusty 1744. Bey Uns siehet es noch schlimmer aus, den das Wasser fällt über, aus langsam ab, und ist fast nicht Tag, darin es nicht regnet, wie den heute von Nacht an bis NachMittag starck geregnet bey einem kalten und starcken nordwesten Winde, dadurch einige auff jener Seite mit Saltz beladene Gefäßer, in Gefahr gerathen, daß man bereits solche auszuladen anfangen müßen. Heute erholte Herr Johann Fenger leyder die betrübte Nachricht, daß sein herauffgehendes Gefäß ziml[ich] starck mit Wahren beladen ohnweit Czarnowo mit allem untergangen, und zwar auff diese Arth wegen des großen Wassers sind die Ufer sehr schwer zuhaben, deswegen er an einen großen Baum sich gesetzt und ausgebunden nicht in acht nehmend, daß er vom Wasser gantz untergespielt, ein die Nacht über starck wehende nordwesten Wind hat ihn vollendts losgemacht, dadurch er auff's Gefäß umbgefallen und die Stabe in Stücken geschlagen, als der Mast darauff brach, schöpfte das Gefäß vollendts Wasser, und ward von dem Strom bis Ostromecke Kempe weggeführt. Man schätzet den Schaden auff.“

³⁵ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54b, s. 13-14: „27 Marty 1745. NachMittag gegen 2 Uhr that das Eis einen starcken

jak w sierpniu 1744 r. Niziny nadwiślane zostały zalane. W Górsku, podobnie jak w poprzednim roku, puściła tama. Woda miała tam osiągnąć stan o dwa do trzech łokci wyższy, aniżeli w Toruniu. W Przysieku woda zalała winiarnię (brandtwein) i młyn.³⁶ Do Torunia docierały też informacje z innych miast o szkodach powodziowych.

Wydaje się, że zachowana podstawa źródłowa pozwala na w miarę pełne oddanie ilości i skali powodzi w Toruniu i okolicach. Szczegółne wątpliwości może jednak budzić brak informacji o powodziach z XV i I poł. XVI w. z wyjątkiem dwóch z 1465 i 1534 r. Fakt, że powódź z 1465 r. została dokładnie opisana w protokołach rady, które zachowały się dla okresu od roku 1345 do 1547 r., mogłby pozwolić na przypuszczenie, że najprawdopodobniej nie było w tym czasie innych powodzi o tak wielkiej skali. Inne źródła dotyczące pobliskich

Ruck der erste Stoß ruiniret gleich etl[iche] Felder der Teutschen Brücke und riß ab den hinter dem großen Eis Kasten stehenden Kafler nebst unterschiedenen daran gebunden gewesenenen kleinen Fahrzeugen, so es aller wegführte setzte sich aber auff eine kurtze Zeit wieder, worauff es mit desto größerer Macht loß ging, die Wand des großen Eis Kastens eindruckte, und an der Teutschen Brücke bis 10 Felder ruinirte, denen übrigen zum Schutz setzte sich eine große Taffel von Eis davor, und die größte Macht des Eises wandte sich auff die Pohnische Brücke, von der es in kurtzer Zeit gleichfals 10 Felder umbriß, wodurch der Schaden an beyden Brucken nicht geringe worden. Gottes Gutte hat man es zudancken, daß von allen am Ufer stehenden Gefäßern nicht ein einiges beschädiget worden, das Wasser wächst so schleinig, daß es bereits in den Schoppen auff der Schiffbrücke eingedrungen. Gegen Abend aber mehrete sich das Elend, den das auff dem großen Eisbock liegende Eis thürmete sich dermaassen hoch auff, daß einige Stücke oben auff die Brücke fielen, das Geländer auff dem großen Werck umbeschmißen, und das Kratwerck hart an der Zugbrücke aus seinem Stande rifeßen, daß jeder man dachte es müste alles zudrömmern gehen. In der Nacht war das Wasser so hoch angewachsen, daß es dem im Augst vorigen Jahres, gleich gekommen wo nicht gar überstiegen. Auff den Morgen sahe man, daß außer dem überbleibsel des großen Wercks, von der Teutschen Brücke nicht mehr als 6 mangelhafte Böcke überblieben das Eis so den Winter über oberhalb der Brücken gestanden, ist beym brechen, einen halben Mann hoch dick gewesen.“

³⁶ Archiwum Państwowe w Toruniu, Pamiętniki Dawida Brauera, Kat. II, XIII-54b, s. 14: „28 Marty 1745. Von Gurschke kam die betrübte Nachricht, daß ohnfern der Kirche der Dam in der Nacht gebrochen, und die gantze Niedrigung unter Wasser gesetzt worden, welcher sehr anwächst, weil ohnweit davon eine starcke Stopffung geblieben, dadurch viel Häuser bis unter das Dach im Wasser stehen. In Przyszek sind die Brandtweins Gegen gantz im Wasser und die Mühle ist nicht frey davon. Es soll in Gurschke 2 ja 3 Ellen höher gestanden haben als man es unter der Stadt bemercket.“

obszarów bądź samej Wisły wskazują na inne powodzie w XV w., o których źródła toruńskie nie wspominają. Podobnie zresztą jest w odniesieniu do późniejszego okresu. Źródła narracyjne odnotowały powódzie o największej skali pomijając wiele innych. W kronikach znalazły się więc wzmianki o powodziach z 1570, 1584 r., czy nawet nieco mniej groźnej z 1593 r., natomiast nie ma informacji o dwukrotnej powodzi z 1520 r. (wiosną i jesienią)³⁷, czy o powodzi z 1597 r., która bez wątplenia dotknęła dobra miasta Torunia.³⁸ Można założyć, że dla wieku XV nie zachowały się w źródłach narracyjnych informacje o mniej groźnych powodziach. Próba zobiektywizowania opisu na podstawie porównania opisów przebiegu i zasięgu powodzi daje obraz bardziej zrównoważony. Do powodzi najgroźniejszych, które zagroziły bezpośrednio samemu miastu, zaliczyć można powódzie z 1465, 1570, 1584, 1611, 1673, 1719 r. Powódzie, które zalały tereny nizinne, a także niektóre obszary przedmiejskie, miały miejsce w 1534, 1593, 1628, 1729, 1736, 1740, 1744 i 1745 r. To zestawienie jest już jednak najprawdopodobniej niepełne. Na szczególnie dobrze opisane w pamiętnikach Dawida Brauera lata 20-te, 30-te i 40-te XVIII wieku przypadło pięć takich powodzi, dla pozostałych 300 lat tylko trzy. Trudno przypuszczać, żeby taki stan rzeczy był zgodny z rzeczywistością. Do powodzi najlżejszych i najczęstszych należały te, którymi dotknięte zostały tylko obszary nizinne przy samej Wiśle. Wzmianek o takich powodziach zachowało się bez wątplenia więcej w źródłach o charakterze gospodarczym.

Tabela I. Powódzie wiślane w Toruniu i okolicach w XV–I połowie XVIII wieku

Lp.	Rok	Data początkowa powodzi	Data końcowa powodzi	Ocena powodzi: I - groźna, woda dotarła do niektórych ulic toruńskich; II - mniej groźna, woda docierała do murów miejskich, zalewała niektóre przedmieścia; III - lekka, woda dotknęła przede wszystkim niziny nadwiślańskie.
1	1465	2 II	połowa IV	I
2	1534	?	?	II
3	1570	18 II	?	I
4	1584	?	?	I
5	1593	I połowa VII	?	II ?/ III ?
6	1611	6–12 I	27 II	I
7	1628	VII	VII	II ? / III ?
8	1673	10 III (21–22 III główna fala powodziowa)	?	I
9	1719	przedwiośnie	przedwiośnie	I
10	1729	12 IV	?	II
11	1736	początek VII	koniec VII	II
12	1740	koniec IV	?	II
13	1744	połowa VII	koniec VIII	II
14	1745	27 III	?	II

³⁷ Wyjątki ze źródeł historycznych o nadzwyczajnych zjawiskach hydrologiczno-meteorologicznych na ziemiach polskich w wiekach od X do XVI, opr. R. Girguś, W. Strupczewski, Warszawa 1965, s. 359, 363–364.

³⁸ Archiwum Państwowe w Toruniu, Kat. II, I-3535a.